

• U OČEKIVANJU GODOTA? •
POLITIKA, DEMOKRACIJA I GRAĐANSKI ODGOJ
I OBRAZOVANJE U HRVATSKOJ

POLICY BRIEF

• U OČEKIVANJU GODOTA? •

POLITIKA, DEMOKRACIJA I GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE
U HRVATSKOJ

Autor / BERTO ŠALAJ

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Izdavači /

GOOD Inicijativa, GONG

Zagreb, rujan 2018.

Sufinancira Europska
unija u okviru programa
Europa za građane

OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS

Tematski izvještaj je izrađen uz financijsku podršku Europe za građane i mreže zaklada Otvoreno društvo – OSIFE. Za iznesene stavove je odgovoran isključivo autor i one ne predstavljaju službeni stav donatora, nego su podloga za raspravu i donošenje preporuka GOOD inicijative.

• UVOD •

Republika Hrvatska je i 2018. godine jedna od rijetkih europskih država u kojoj građanski odgoj i obrazovanje (GOO) - shvaćen kao segment obrazovnog sustava koji mladima treba omogućiti stjecanje znanja, sposobnosti i stavova potrebnih za aktivno vršenje uloge građana – nije na sustavan i kvalitetan način institucionaliziran i implementiran u osnovnim i srednjim školama.

Takvo stanje posebice čudi i zabrinjava ukoliko se osvrnemo na recentnu političku povijest naše zemlje. Hrvatska je početkom 1990-ih prihvatila demokraciju kao načelo organiziranja političkog sustava, no politička realnost vrlo je brzo pokazala da formalno prihvaćanje i uvođenje demokratskih instituta i institucija nije dovoljno da bi demokracija zaživjela i u "svijetu života", to jest u praksi, nego je za to nužno i postojanje demokratske političke kulture koja može podržavati taj demokratski sustav. Opomena je to koju nam, među ostalima, upućuju američki politolozi Almond i Verba u svojoj knjizi *Civilna kultura*: "Državnici koji pokušavaju stvoriti političku demokraciju vrlo često se usredotočuju na stvaranja formalnoga skupa institucija vlasti i na pisanje ustava. No razvoj stabilne i djelotvorne demokratske vlasti ne ovisi o ustroju vlasti i politike: on ovisi o orijentaciji ljudi prema političkom procesu – o političkoj kulturi. Ako politička kultura ne može podržati demokratski sistem, mršave su šanse za uspjeh toga sustava" (2000: 365).

Suvremena politološka istraživanja sugeriraju nam da se takva demokratska politička kultura najčešće razvija kao rezultat dugotrajnoga postupnog političkog razvoja koji teče relativno neometan političkim krizama i nasiljem. Međutim, nove demokracije, suočene s potrebom ubrzanog razvoja demokratske političke kulture, prisiljene su tražiti sredstva koja im mogu poslužiti kao zamjena za vrijeme. Značajan broj europskih država upravo u GOO vidi sredstvo poticanja razvoja demokratske političke kulture. Takva fokusiranost na GOO ojačana je rezultatima istraživanja koja su u posljednjih dvadesetak godina provedena u demokratskim državama u različitim dijelovima svijeta. Ti rezultati sugeriraju kako GOO može predstavljati učinkovito sredstvo poticanja razvoja demokratske političke kulture učenika. Zajedničko je obilježje tih rezultata da učenici koji pohađaju programe školskoga GOO iskazuju više razine političkog znanja i političkog interesa te veću spremnost na političko sudjelovanje od učenika koji nemaju GOO kao sastavni dio svojih školskih programa (Šalaj, 2002; 2005).

Za razliku, dakle, od većine drugih demokratskih država, GOO je u hrvatskom školskom sustavu prisutan tek sporadično, bez sustavnih napora da se u njega uključe sva školska djeca, iako brojna sociološka, politološka i pedagoška istraživanja (primjerice, Ilišin, Gvozdanović i Potočnik, 2015; Kovačić i Horvat, 2016) sugeriraju da u političkoj kulturi mladih u Hrvatskoj postoje brojni nedostaci, to jest zabrinjavajuća odstupanja od ideala demokratske političke kulture.

Kakvo je zapravo aktualno stanje GOO u hrvatskim školama? Koji su glavni razlozi sustavnog zanemarivanja i marginaliziranja GOO u hrvatskom školskom sustavu? Kakva bi mogla biti strategija društvenih aktera (nevladinih organizacija, zainteresiranih nastavnika, učitelja i profesora, zainteresirane akademske zajednice, lokalnih vlasti, zainteresiranih građana itd.) u zagovaranju sustavnog i kvalitetnog uvođenja GOO u sve hrvatske škole? Glavni cilj ovoga rada je pokušaj skiciranja odgovora na tri navedena pitanja, pri čemu treba napomenuti da su odgovori, posebice na drugo i treće pitanje, izneseni u obliku teza koje tek treba provjeravati putem znanstvenih i stručnih istraživanja i rasprava. Stoga su i naznačeni odgovori otvoreni za kritike, osporavanja, komentare i drugačije načine interpretacije.

• GOO U HRVATSKIM ŠKOLAMA •

Kakvo je, dakle, aktualno stanje GOO u hrvatskim školama? S ocjenom iznesenom u prvoj rečenici ovoga rada, o zanemarivanju i marginaliziranju GOO u hrvatskom školskom sustavu, zasigurno se ne bi složile odgovorne osobe u Ministarstvu znanosti i obrazovanja i Agenciji za odgoj i obrazovanje. Kao potvrdu da se i u hrvatskom školskom sustavu GOO posvećuje pozornost vjerojatno bi ukazale na postojanje dokumenta koji se zove "Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole" (MZOS, 2014), koji je na snazi i danas. Navedeni dokument propisuje da se GOO u hrvatskim školama treba provoditi po međupredmetnom, kroskurikularnom modelu, to jest kroz sve ili gotovo sve predmete koji već postoje u osnovnim i srednjim školama. To, zapravo, znači da je GOO zadaća svih nastavnika, ali nije specifična odgovornost niti jednoga. U sadržajnom smislu navedeni program obuhvaća tri funkcionalne i šest strukturnih dimenzija. Funkcionalne dimenzije odnose se na znanje i razumijevanje, vještine i sposobnosti te vrijednosti i stavove koje, objedinjene, čine građansku kompetenciju potrebnu za aktivno i odgovorno sudjelovanje u životu zajednice. Strukturne dimenzije su ljudsko-pravna, politička, društvena, međukulturna, gospodarska i ekološka. Usporedba tog programa sa stanjem GOO u drugim europskim državama (Eurydice, 2017) sugerira kako je on, u smislu funkcionalnih i strukturnih dimenzija, u velikoj mjeri sličan programima u većini drugih europskih država. Glavna razlika može se pronaći u segmentu modela provođenja, jer većina drugih europskih država predviđa da se GOO, uz međupredmetni pristup u nižim razredima, u višim razredima provodi i kroz određene zasebne, samostalne predmete.¹

Međutim, čak i ako po strani ostavimo činjenicu da navedeni program ne predviđa postojanje zasebnih predmeta GOO, vrlo je dvojbeno u kojoj mjeri taj program može predstavljati učinkovit mehanizam za poticanje razvoja demokratske političke kulture hrvatskih učenika. Naime, recentna istraživanja (primjerice, Spajiš-Vrkaš i Horvat, 2016) sugeriraju da značajan broj hrvatskih učenika smatra da se GOO ne provodi u njihovim školama te da su teme koje obično vezujemo uz područje građanskog odgoja i obrazovanja slabo zastupljene tijekom njihovog školovanja. To zapravo znači da se navedeni program u praksi ne provodi. Takvo je stanje u svakom slučaju poražavajuće, jer označava neuspjeh države u implementaciji javne politike, što je jasan indikator nereda u obrazovnom sustavu. Međutim, u slučaju ovog programa činjenica da se on ne provodi sustavno u hrvatskim školama zapravo je vrlo pozitivna. Naime, detaljna analiza navedenog dokumenta (Šalaj, 2015) pokazala je da je riječ o izrazito nekvadratnom programu, o čemu zainteresirani čitatelj više može pronaći u spomenutoj analizi, iz koje ovdje izdvajamo završni dio: "program je, gledano iz perspektive aktivnoga građanstva, potpuno nefunkcionalan, u praksi je neprovediv, a u nekim dijelovima besmislen" (266). Iz navedenih razloga smatramo da uvodna ocjena o izostanku sustavne i kvalitetne implementacije GOO u hrvatskim školama dobro odražava aktualno stanje, što je svakako razlog za zabrinutost za sve one koji zagovaraju razvoj demokratske političke kulture i liberalne demokracije u Hrvatskoj.

• ZAŠTO JOŠ UVIJEK ČEKAMO GODOTA? •

Dosadašnje iskustvo govori nam, dakle, kako niti jedna hrvatska vlada, bez obzira na to je li bila lijevo ili desno politički orijentirana, nije smatrala da GOO treba biti važan segment obrazovnog sustava. Istina, povremeno se i od pojedinih političara moglo čuti kako bi jedan od ciljeva hrvatskoga obrazovnog sustava trebao biti promoviranje razvoja aktivnoga građanstva među mladima, no takve izjave nikada nisu pratile sustavna nastojanja da se implementacijom kvalitetnoga programa GOO taj cilj pokuša ostvariti.

Koji su glavni razlozi takvog poraznog stanja? Pitanje o razlozima dosadašnjeg zanemarivanja GOO u Hrvatskoj vrlo je kompleksno i nemamo iluzija da u ovom radu možemo ponuditi definitivan i jednoznačan odgovor. Razlozi zanemarivanja su, dakle, višestruki, ali ovdje ćemo se usredotočiti na jedan segment, onaj kojega smatramo najvažnijim u eksplikaciji aktualnog poraznog stanja školskog GOO u Hrvatskoj. Središnja teza je sljedeća: izostanak sustavno institucionaliziranog GOO u Hrvatskoj

1 Ovdje treba napomenuti kako ni cjelovita kurikularna reforma, onako kako je zamišljena, ne posvećuje, po našem sudu, dovoljno pozornosti građanskom odgoju i obrazovanju. Naime, i u cjelovitoj kurikularnoj reformi se GOO promatra isključivo kao međupredmetno područje, a ne i kroz zaseban, kvalitetno osmišljen i implementiran nastavni predmet. Drugim riječima, čak i kada bi se dogodilo čudo, u smislu obuhvatne implementacije cjelovite kurikularne reforme, vrlo je upitno u kojoj mjeri bi to značilo i sustavnu i kvalitetnu institucionalizaciju i implementaciju GOO u hrvatskim školama.

uvjetovan je izostankom političke volje, to jest nespremnosti hrvatskih političkih elita da donesu odluku o sustavnoj i kvalitetnoj izradi i implementaciji programa GOO. Izostanak političke volje posljedica je, pak, specifičnog razumijevanja demokracije rasprostranjenog među hrvatskim političkim elitama. Takvo razumijevanje proizlazi, pak, iz specifičnog razumijevanja politike koje je također naširoko prisutno kod hrvatskih političkih elita.²

O kakvom razumijevanju demokracije i politike je riječ? U slučaju demokracije riječ je o svojevrsnom minimalističkom razumijevanju demokracije, to jest o teoriji demokratskog elitizma. U takvom razumijevanju politička se uloga građana svodi na izbor političkih predstavnika, političkih elita, putem povremenog glasovanja na kompetitivnim izborima. Na svako političko (su)djelovanje građana izvan i iznad okvira izbora onih koji će ih zastupati, a zapravo donositi sve važne političke odluke, gleda se sa sumnjom, jer ono, prema teoriji demokratskog elitizma, predstavlja ozbiljnu prijetnju stabilnosti demokratskih političkih poredaka. Teoriju demokratskog elitizma, odnosno model elitističke demokracije, sustavno je pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća u svojim radovima formulirala i eksplicirala grupa američkih politologa i psihologa (primjerice, Stouffer 1955; McClosky 1964). Spomenutu su teoriju utemeljili na rezultatima istraživanja u kojima su politička znanja i stavove američkih političkih elita komparirali sa znanjima i stavovima "običnih" američkih građana. Ta su istraživanja sugerirala značajno bolje rezultate političkih elita, pa je na tragu toga središnji element teorije demokratskog elitizma da su političke elite nositelji liberalno-demokratske vizije i zaštitnici liberalne demokracije od neobrazovane i vrlo često netolerantne javnosti. Teorija demokratskog elitizma izvorno je, dakle, formulirana kako bi opisala američki politički sustav pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća, no nadišla je vrijeme i mjesto svog nastanka i postala općim mjestom u diskursu političkih elita u demokratskim društvima. Političke elite koriste se teorijom demokratskog elitizma, češće implicitno nego eksplicitno, kako bi opravdale veliku ulogu koju suvremeni demokratski politički sustavi daju političkoj klasi u procesu donošenja političkih odluka.³ Pritom je zanimljivo uočiti kako se utemeljenost teorije demokratskog elitizma zapravo vrlo rijetko empirijski propituje i provjerava. Ukoliko demokraciju dominantno razumijavate na taj način, kao što to čini veći dio hrvatske političke elite, onda je logično da političko sudjelovanje građana ne smatrate važnim, pa onda niti GOO ne doživljavate bitnim dijelom obrazovnog sustava.

Nasuprot takvom razumijevanju, model demokracije koji bi poticao ozbiljno bavljenje s GOO i "tražio" sustavnu i kvalitetnu implementaciju tog segmenta obrazovanja u školama je, primjerice, onaj sudioničke demokracije. Za razliku od modela elitističke predstavničke demokracije, koji se u praksi svodi na politički elitizam legitimiran izbornom procedurom, sudionička demokracija insistira na kontinuiranom sudjelovanju informiranih i odgovornih građana u političkim procesima. Sudionička demokracija određena je s tri glavna cilja koja želi ostvariti:

- 1] uključiti što veći broj građana u proces donošenja političkih odluka;
- 2] usavršiti i demokratizirati postojeće i osmisliti nove načine političkog sudjelovanja građana (izbori, referendum, građanske inicijative, deliberativno javno mnijenje, participativno budžetiranje, nasumično izabrane skupštine građana, protestno političko sudjelovanje itd.);
- 3] proširiti demokratsko načelo - svi oni na koje se neka odluka odnosi trebaju imati mogućnost sudjelovati u donošenju te odluke - i u druge sfere života u kojima se donose kolektivne odluke (ekonomija, obrazovanje, mediji itd).⁴

I iz ovih kratkih opisa jasno je da modeli elitističke i sudioničke demokracije pretpostavljaju bitno različito shvaćanje političke uloge "običnih" građana. Nažalost, prihvaćanje i zagovaranje modela sudioničke demokracije prisutno je u hrvatskoj politici tek u tragovima, pri čemu je gotovo u potpunosti odsutno među pripadnicima hrvatske *mainstream* političke klase, to jest u HDZ-u i SDP-u.

Takvo, minimalističko razumijevanje demokracije povezano je kod hrvatskih političkih elita, po našem sudu, sa specifičnim razumijevanjem politike. U tom razumijevanju politika se promatra isključivo kao borba za osvajanje vlasti te, u slučaju uspjeha, borba za ostanak na vlasti. U takvom razumijevanju građani su tek oni čiji su glasovi potrebni političarima da bi postigli osvajanje ili očuvanje vlasti, a ne i aktivni politički akteri koji trebaju sudjelovati u donošenju važnih političkih odluka. Politika se, dakle, ne razumijeva kao kolektivno rješavanje zajedničkih problema u kojemu treba sudjelovati što veći broj građana, nego kao borba u kojoj je konačni cilj, i nagrada, osvajanje vlasti. U takvom, po

2 Riječ je, naravno, o generalizacijama koje, za potrebe analize, pojednostavljaju puno složenije stanje razumijevanja politike i demokracije među pripadnicima hrvatske političke elite.

3 O tome više vidjeti u tekstu "Budućnost suvremenih društava: iliberalne demokracije ili liberalne autokracije?" (Šalaj, 2014).

4 O sudioničkoj demokraciji više vidjeti u, primjerice, tekstu "Participatory Democracy Revisited" (Pateman, 2012).

našem sudu pervertiranom, razumijevanju politike osvajanje vlasti i njeno obnašanje, ili sudjelovanje u tom obnašanju, predstavlja krajnji cilj političkog djelovanja. Politički uspjeh ili neuspjeh mjeri se isključivo po tome jeste li uspjeli zadržati ili osvojiti vlast, a biti na vlasti ultimativni je cilj političkog djelovanja. Nasuprot tome, ako politiku shvaćate kao kolektivno rješavanje, u suradnji s građanima, zajedničkih problema, onda je osvajanje vlasti tek sredstvo za pokušaj realizacije određenih političkih ideja i programa, to jest sredstvo za pokušaj ostvarivanja boljeg i pravednijeg društva. Razumijevanja politike kao borbe za vlast i politike kao kolektivnog rješavanja zajedničkih problema i maksimiziranja zajedničkog dobra ne moraju se, logički gledano, nužno potirati.⁵ Nažalost, u hrvatskoj političkoj praksi izrazito dominira razumijevanje politike kao pukog natjecanja za osvajanja i očuvanje vlasti, pa je onda i logično da se u takvom razumijevanje GOO, koji bi trebao promovirati ideal aktivnog i odgovornog građanstva, ne smatra bitnim.⁶

Zaključno, zanemarivanje i marginaliziranje GOO u Hrvatskoj u velikoj je mjeri odluka hrvatske političke klase koje odražava postojanje vizije društva, politike i demokracije u kojoj se sudjelovanje građana u političkom životu ne smatra važnim i vrijednim, pa stoga niti priprema mladih za takvo sudjelovanje nije potrebna.

• KAKO DALJE ILI ŠTO DA SE RADI? •

Uzimajući u obzir prethodno navedene ocjene o poraznom aktualnom stanju školskoga GOO u Hrvatskoj, te posebice uvažavajući glavne razloge koji su doveli do takve situacije, u završnom dijelu rada tematiziramo pitanje mogućih strategija djelovanja onih koji, poput nas, zagovaraju sustavno i kvalitetno uvođenje GOO u sve hrvatske škole. Ni ovdje, naravno, nema jednostavnih i jednoznačnih odgovora, no pojednostavljeno gledajući, mislimo da se može govoriti o tri moguće strategije.

Prva se može označiti kao "top-down" pristup, a podrazumijeva javno zagovaranje važnosti GOO od strane akademske zajednice, nevladinih organizacija, učitelja, nastavnika, profesora itd., s ciljem da se hrvatska politička elita uvjeri u nužnost osnaživanja tog segmenta u okviru hrvatskog obrazovnog sustava. Pritom to zagovaranje uključuje različite aktivnosti, poput, primjerice, provođenja znanstvenih i stručnih istraživanja i publiciranja rezultata tih istraživanja, javnih kampanja o potrebi uvođenja GOO u školski sustav, održavanja seminara, konferencija i okruglih stolova o važnosti GOO itd. Krajnji cilj svih takvih aktivnosti je, korištenjem argumenata i podataka, uvjeriti političku klasu da je izgradnja demokratske političke kulture, koja se jednim značajnim dijelom odvija kroz školski GOO, nužan preduvjet budućeg društvenog i političkog razvoja Hrvatske. Takav pristup prevladavao je među zagovaračima GOO u Hrvatskoj od kraja 1990-ih godina, kada počinju sustavni naponi na promoviranje tog segmenta obrazovanja, pa sve do prije nekoliko godina. Do sada se, nažalost, takva strategija nije pokazala učinkovitom. Bez namjere obeshrabrivanja budućih znanstvenih i stručnih istraživanja i napora pojedinih aktera koji će nastaviti zagovarati GOO na takav način, smatramo da ta strategija ni u budućnosti neće polučiti zadovoljavajuće rezultate. Naime, nužan uvjet učinkovitosti te strategije je postojanje političke elite koja je spremna i kompetentna čuti argumente onih kojih zagovaraju ideju osnaživanja školskoga GOO. Nažalost, analiza hrvatske političke scene sugerira da se politička elita koja će imati drugačije razumijevanje politike i demokracije, pa onda i drugačiji odnos prema GOO, neće pojaviti tako skoro. Bojimo se da ćemo još dugo čekati političare koji će, primjerice, reći: "želimo drugačiju politiku, želimo drugačiju demokraciju, te na tragu toga želimo osigurati da mladi ljudi steknu kompetencije potrebne da mogu aktivno, informirano i odgovorno sudjelovati u demokratskim

5 O različitim razumijevanjima politike i političkog djelovanja zainteresiranog čitatelja upućujemo na odličnu knjigu *Why We Hate Politics* britanskog politologa Colina Haya (2007).

6 Ukoliko je gore skicirana dijagnoza o uzrocima marginaliziranja GOO u hrvatskom školskom sustavu točna, onda se logično nameće daljnje pitanje, ono o razlozima dominacije takvog, minimalističkog i pervertiranog, razumijevanja politike i demokracije među hrvatskom političkom klasom. Zašto hrvatski političari demokraciju razumijevaju u njenom minimalističkom obliku, a politiku poimaju isključivo kao borbu za osvajanje i očuvanje vlasti? To su pitanja koja nadilaze opseg ovog rada, te na njih ovdje nudimo tek dva provizorna odgovora. Prvo, takva razumijevanja možda predstavljaju nasljeđe iz prethodnog nedemokratskog, autoritarnog sustava, s obzirom da u takvim sustavima politika i može postojati jedino kao natjecanje između pripadnika jedne, jedino dozvoljene, političke opcije, a "obični" građani nemaju nikakvih mogućnosti političkog sudjelovanja. Moguće je da su takvo razumijevanje politike hrvatske elite prenijele i u novi, formalno demokratski politički sustav te su u takvo razumijevanje uspjele socijalizirati i nove generacije hrvatskih političara. Drugo objašnjenje, vjerojatno u značajnoj mjeri komplementarno s prvim, bilo bi da mi, "obični" građani, nismo bili dovoljno aktivni u pokušajima da "prisilimo" hrvatsku političku klasu da odbaci takvo minimalističko i pervertirano razumijevanja politike i demokracije.

političkim procesima u zajednicama u kojima žive". Vrijeme će pokazati u kojoj mjeri je ovdje izneseni pesimizam bio opravdan.

Drugu strategiju nazvali bih "bottom-up" pristup, pri čemu za razliku od prve, koja se temelji na uvjeravanju putem argumenata i dokaza, ova smjera na snažni društveni i politički pritisak na političke elite da bi ih se "prisililo" na rješavanje određenog problema, u našem slučaju na sustavno i kvalitetno uvođenje GOO u sve hrvatske škole. Paradigmatske primjere takvog "bottom-up" pristupa predstavljaju javne demonstracije i protesti iznimno velikog broja građana koji su u Hrvatskoj održani u lipnju 2016. i 2017. godine, a kojima se od političke elite zahtijevao nastavak sustavnog provođenja cjelovite kurikularne reforme. Tim pristupom, koji se temelji na mobiliziranju velikog broja građana, želi se snažno politizirati određeno pitanje i na taj način "prisiliti" političku elitu da tom pitanju pristupi sustavno i ozbiljno. Nažalost, čini nam se da u slučaju GOO ni takva strategija neće dovesti do zadovoljavajućih rezultata. Takav dojam pojačava činjenica da navedeni tip strategije nije bio do kraja učinkovit niti u slučaju reforme obrazovanja, odnosno spomenute cjelovite kurikularne reforme, oko koje je bilo lakše i jednostavnije mobilizirati veliki broj građana. Masovne javne demonstracije, koordinirane od strane pokreta "Hrvatska može bolje", u prvom su koraku polučile uspjeh na način da se obrazovanje konačno počelo javno, a onda, iako nevoljko, i od strane političkih elita, percipirati kao izrazito važno društveno i političko pitanje o kojemu ovisi budućnost naše političke zajednice. Spomenuti javni prosvjedi prisilili su hrvatsku političku elitu da se odredi prema reformi obrazovanja i cjelovitoj kurikularnoj reformi. Nažalost, u drugom koraku upravo je reforma obrazovanja poslužila dijelu hrvatske političke elite kao izgovor za sramotnu političku trgovinu. Ta trgovina rezultirala je uspostavom nove vladajuće koalicije i parlamentarne većine, pri čemu se nova članica vladajuće koalicije, Hrvatska narodna stranka, predstavljala kao jamac i garant nastavka sustavnog provođenja cjelovite kurikularne reforme. Za ovaj rad je manje važno što se takav stav HNS-a pokazao, u skladu s očekivanjima većine analitičara, kao proziran i jeftin izgovor kojim se opravdava politička trgovina, a puno je važnije da na navedenu manipulaciju i instrumentalizaciju obrazovanja od strane HNS-a i HDZ-a zainteresirani društveni akteri, uključujući i pokret "Hrvatska može bolje", nisu uspjeli reagirati novim snažnim javnim pritiskom. Čini se da je momentum za učinkovit "bottom-up" pristup prošao, da su se društveni akteri zainteresirani za reformu obrazovanja "potrošili" te da je teško očekivati novu uspješnu mobilizaciju velikog broja građana koja bi ponovno u fokus javnosti stavila obrazovanje, a onda i GOO.

Što nam preostaje ako se ni "top-down" ni "bottom-up" strategije ne čine potencijalno učinkovitima? Treća strategija podrazumijeva nešto što se u proteklih dvije do tri godine već počelo događati u pojedinim lokalnim zajednicama u Hrvatskoj. Da bi opisali taj pristup od američkoga sociologa Erika Olina Wrighta (2011) posuđujemo pojam intersticijske strategije. Prema Wrightu "pridjev 'intersticijski' u društvenoj se teoriji upotrebljava za opis različitih vrsta procesa koji se zbivaju u prostorima i pukotinama u nekoj dominantnoj društvenoj strukturi moći" (258). Tako se može govoriti o pukotinama i prostorima u državi i državnoj moći, u smislu da je državna moć dominantna struktura moći i logika koja organizira sustav, no pritom taj sustav ipak nije u potpunosti koherentan i integriran da bi državna moć upravljala svim aktivnostima koje se u njemu zbivaju. Intersticijske strategije, dakle, obilježava izgradnja alternativnih institucija i svjesno njegovanje novih oblika društvenih odnosa, pri čemu se realiziranje tih institucija i odnosa ne događa putem državne moći, nego mimo nje u prostorima i pukotinama koje ta državna moć nije "zauzela". Smatramo da se u vezi GOO u Hrvatskoj može govoriti o intersticijskoj strategiji u slučajevima uvođenja GOO u škole u pojedinim lokalnim zajednicama. Paradigmatski primjer takvog djelovanja je grad Rijeka koji je učenicima riječkih osnovnih škola, uvođenjem GOO, omogućio stjecanje građanskih kompetencija nužno potrebnih za život u suvremenom društvu. Riječke lokalne vlasti, u suradnji s školama, nevladinim organizacijama i akademskom zajednicom, iskoristile su svoje zakonske ovlasti u području školovanja i započele proces sustavnog uvođenja GOO u škole, ne čekajući državu i državnu moć da to napravi za sve škole u Hrvatskoj.

Intersticijska se strategija od "bottom-up" pristupa razlikuje po tome što se promjene na nacionalnoj razini ne žele ostvariti društvenim i političkim pritiscima na državnu vlast, očekujući da ona konačno institucionalizira GOO u svim hrvatskim školama, nego se promjene žele postići širenjem dobre prakse u što više "pukotina", odnosno, u slučaju GOO, u što veći broj škola u što više lokalnih zajednica. Promjene se, dakle, ne očekuju od političke vlasti na nacionalnoj razini, jer se podrazumijeva da ta vlast ima specifično razumijevanje politike i demokracije koje je "neprijateljsko" prema ideji GOO. Promjene se ostvaruju širenjem ideje GOO u što veći broj lokalnih zajednica, "pukotina i prostora", koje državna vlast i državna moć ne mogu u potpunosti kontrolirati. Na taj način državu, s jedne strane, ignoriramo i zaobilazimo, a istovremeno se, s druge strane, s njom natječemo, jer pokazujemo da uvođenje GOO u škole donosi koristi učenicima, roditeljima, školama i lokalnoj zajednici. U slučaju

uvođenja GOO u škole u Hrvatskoj taj proces širenja dobre prakse već je započeo. Nakon Rijeke GOO u škole su počele uvoditi i Primorsko-goranska i Istarska županija te gradovi Sisak i Osijek, uz najave da će se slično dogoditi u još nekim gradovima i županijama. Intersticijska strategija, koja je, po našem sudu, jedini smisleni način borbe za sustavno i kvalitetno uvođenje GOO u hrvatske škole u razdoblju koje je pred nama, nije bez nedostataka. Ona pretpostavlja postupno, vjerojatno i sporo, širenje ideja GOO u pojedine dijelove Hrvatske, tako da je vrlo upitno kada bi takva strategija dovela do institucionalizacije GOO u svim, ili bar velikoj većini, hrvatskim školama. S tim u vezi, početni naponi na uvođenju GOO od strane lokalnih vlasti sugeriraju da se on većinom uvodi u škole u lokalnim zajednicama za koje nam politološka i sociološka istraživanja sugeriraju da ne stoje loše po pitanju demokratske političke kulture, dok će veliki izazov biti njegovo uvođenje u sredine u kojima je zapravo ponajviše potreban, to jest u one u kojima aktualna politička kultura poprilično odudara od ideala liberalne demokracije. Dodatno, uvođenje GOO u obliku izvannastavne aktivnosti, što je pristup koji se koristi na lokalnim razinama, omogućava sudjelovanje samo dijelu učenika, što znači da dio učenika ostavlja bez prilike za razvoj važnih kompetencija, a vjerojatno je riječ upravo u učenicima kojima bi za osobni razvoj i razvoj socijalnih vještina takav program bio potreban. Unatoč navedenim nedostacima, smatramo da je upravo intersticijska strategija ono što nam preostaje kako bi "vatru" građanskog odgoja i obrazovanja održavali živom i kako bi našim mladima, ili bar dijelu njih, osigurali oruđa za snalaženje u suvremenom društvu u kojemu žive.

• ZAKLJUČAK •

Sustavno i kvalitetno provođenje građanskog odgoja i obrazovanja u školama nužan je, iako naravno ne i dovoljan, uvjet poticanja razvoja demokratske političke kulture koja je, pak, jedan od uvjeta stabilnog razvoja liberalno-demokratskih režima. Dosadašnja iskustva demokratskih država sugeriraju kako je postojanje jasne političke volje nužan preduvjet za takvo sustavno i kvalitetno provođenje. Prijedlozi uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja, ma kako dobro argumentirani bili, te konkretni programi, ma kako kvalitetni bili, osuđeni su na neuspjeh ako ne postoji snažna politička volja, to jest odlučnost političke klase, da ih prihvate i implementiraju. Takva politička volja trenutno, nažalost, ne postoji u Hrvatskoj te se, što je još žalosnije, ne nazire na političkom vidiku. Ostaje za vidjeti u kojoj ćemo mjeri korištenjem intersticijske strategije, koja podrazumijeva uvođenje GOO u one lokalne sredine gdje postoji responzivna vlast i institucionalna podrška, uspjeti nadomjestiti izostanak političke volje na nacionalnoj razini, no upravo se ta strategija čini jedinom smislenom opcijom djelovanja onih koji zagovaraju GOO u predstojećem razdoblju. Pritom je važno do kraja osvijestiti da ne mogu postojati programi građanskog odgoja i obrazovanja koji bi bili vrijednosno neutralni. Nije moguće promovirati ideal aktivnog građanstva, a da u njemu ne bude izražena vizija društvu za koju oni koji stvaraju program vjeruju da je najbolja i da u njoj ljudi mogu najbolje prosperirati. Liberalno-demokratska društva, ako žele opstati, moraju putem svoga obrazovnog sustava promovirati vrijednosti kao što su kritičko razmišljanje, privrženost demokratskim načelima itd. To nisu neutralne vrijednosti, nego vrijednosti koje su sastavni dio demokratske političke kulture, nužne za opstanak i kvalitetno funkcioniranje liberalno-demokratskih političkih sustava.

LITERATURA:

Almond, Gabriel A. i Verba, Sidney, (2000 (1963)): *Civilna kultura*, Politička kultura, Zagreb

Eurydice, 2017: *Citizenship Education at School in Europe 2017*, Brussels

Hay, Colin, 2007: *Why We Hate Politics*, Polity Press, Cambridge

Ilišin, Vlasta, Gvozdanović, Anja i Potočnik, Dunja (ur.), 2015: *Demokratski potencijal mladih u Hrvatskoj*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb

Kovačić, Marko i Horvat, Martina (ur.), 2016: *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih*, Institut za društvena istraživanja i GONG, Zagreb

McClosky, Herbert, 1964: Consensus and ideology in American politics, *American Political Science Review*, (58)2: 361-382

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2014: *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole*, Zagreb

Pateman, Carole, 2012: Participatory Democracy Revisited, *Perspectives on Politics*, (10)1: 7-20

Spajić-Vrkaš, Vedrana i Horvat, Martina, 2016: Participativna demokracija, učenje za aktivno građanstvo i školska kultura, u: Kovačić, Marko i Horvat, Martina (ur.), *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih*, Institut za društvena istraživanja i GONG, Zagreb: 111-152

Stouffer, Samuel, 1955: *Communism, Conformity and Civil Liberties*, Doubleday, New York

Šalaj, Berto, 2002: Modeli političkog obrazovanja u školskim sustavima europskih država, *Politička misao*, (39)3: 127-144

Šalaj, Berto, 2005: Političko obrazovanje u školama: nepotrebna politizacija obrazovanja ili važan uvjet demokracije? Slučaj Engleske, *Politička misao*, (42) 2: 77-100

Šalaj, Berto, 2014: Budućnost suvremenih društava: iliberalne demokracije i liberalne autokracije?, *Političke perspektive*, (4)2: 61-77

Šalaj, Berto, 2015: Novi program građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskim školama: početak ozbiljnog rada na razvoju demokratske političke kulture ili smokvin list ministarstva?, u: Ilišin, Vlasta, Gvozdanović, Anja i Potočnik, Dunja (ur.), *Demokratski potencijal mladih u Hrvatskoj*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 241-268

Wright, Erik Olin, 2011: *Vizije realističnih utopija*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb

www.oz.goo.hr

www.goo.hr

rujan 2018.